

Michał Sarnowski

"Теоретична граматика української мови. Синтаксис", Анатолій Загнітко, Донецьк 2001 : [recenzja]

Acta Polono-Ruthenica 7, 277-280

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Анатолій Загнітко, *Теоретична граматика української мови. Синтаксис*, Донецьк, ДонНУ 2001, 662 s.

Recenzowana monografia jest drugą częścią teoretycznej gramatyki języka ukraińskiego przygotowanej przez młodego naukowca z Uniwersytetu Donieckiego. (Tom pierwszy: А. П. Загнітко, *Теоретична граматика української мови. Морфологія*, Донецьк ДонДУ 1996, 437 s.). Obie monografie tworzą zwartą konceptualnie całość obejmującą wszystkie możliwe aspekty budowy gramatycznej i funkcjonowania współczesnego języka ukraińskiego. Praca ta ze względu na syntezujący charakter stanowi ukoronowanie dociekań naukowych tego ambitnego badacza.

Punktem wyjścia do stworzenia teoretycznej gramatyki języka ukraińskiego stał się dla A. Zahnitki kompleks czterech funkcji języka (komunikatywnej, kognitywnej, emotywniej i metajęzykowej) związanych z sześcioma funkcjami języka określonymi przez R. Jacobsona, które – jak wiadomo – odpowiadają sześciu składnikom procesu komunikacji (adresant, kontekst, komunikat, kontakt, kod, adresat).

W monografii poświęconej morfologii autor rozpatrzył i scharakteryzował system i strukturę kategorii morfologicznych, a także precyzyjnie określił ich miejsce w systemie gramatycznym współczesnego języka ukraińskiego. Charakteryzując budowę gramatyczną języka, autor odpowiada na szereg pytań szczegółowych, spośród których za najważniejsze uważa określenie konceptualnych zasad analizy jednostek gramatycznych zarówno z pozycji adresata, jak i nadawcy. Tym samym wykład jest udaną syntezą podejścia semazjologicznego i onomazjologicznego. Badacz koncentruje się na określeniu tych systemowych cech jednostek morfologicznych, które wchodzą w różnorodne związki i relacje z innymi poziomami struktury języka. W strukturze systemu gramatycznego wydziela centrum (ядро) oraz dwie peryferie – wewnętrzną (напівпериферія) oraz zewnętrzną (периферія). W ujęciu Zahnitki centrum budowy gramatycznej stanowią te kategorie morfologiczne, które odzwierciedlają rzeczywistość pozajęzykową, peryferium wewnętrzne – międzypoziomowe kategorie typu przejściowego, w których relacja między treścią semantyczną a formą ma charakter nieregularny, peryferium zewnętrzne systemu morfologicznego stanowi zaś czasownikowa walencyjność jako kategoria gramatyczna typu przejściowego.

Prezentowany tom składni teoretycznej w swojej części zasadniczej zawiera 21 rozdziałów, w których autor szczegółowo przedstawia budowę syntaktyczną ukraińszczyzny, cechy dyferencyjne jednostek oraz parametry wzajemnych relacji słowa syntaktycznego, związku wyrazowego i zdania.

Zahnitko umiejętnie przeprowadza nas po zawiłościach nauki syntaktycznej. Przy każdym z zagadnień szczegółowych przywołuje bogatą literaturę przedmiotu (prace badaczy ukraińskich, rosyjskich i zachodnich, w tym również polskich), referuje już ogłoszone poglądy i, nie omijając niejednoznacznych interpretacji, podejmuje z nimi dyskusję i za każdym razem formułuje swoje rozumienie problemu, precyzuje własne punkty widzenia, w których jak w soczewce widać doskonale przygotowanie teoretyczne oraz warsztat badawczy autora.

Płaszczyznę teoretyczną swoich badań A. Zahnitko formułuje w duchu najnowszych paradygmatów badań lingwistycznych, m. in. systemowo-strukturalnego podejścia do faktów języka, a także paradygmatu nominatywno-egzystencjalnego. Podejście systemowo-strukturalne stwarza autorowi możliwości pogłębionej analizy jednostek syntaktycznych w planie ich hierarchii oraz uwzględniania ich wzajemnych oddziaływań na różnych płaszczynach, a także otwiera możliwości określenia miejsca znaczeń kategoryalnych w tworzeniu zdania oraz zarysowania kierunków transformacji, zakresu wariantywności, modyfikacji i aktualizacji. Paradygmat nominatywno-egzystencjalny jest konsekwencją zmiany ogólnego kontekstu badań naukowych, która to zmiana polega na wprowadzeniu perspektywy antropologicznej. Obie wymienione perspektywy oglądu systemu syntaktycznego są w sposób eksplicytny obecne na kartach recenzowanej monografii.

W ocenie autora współczesna składnia ukraińska cechuje się rozgałęzioną siecią realizacji językowych modeli zdaniowych, co przesądza o istnieniu różnych ich kwalifikacji. Problematyce tej poświęcony jest rozdział V, w którym po przedstawieniu stanu ukraińszczyzny dyskusji o klasach zdań (класиологія) autor dokonuje typologii zdań przez pryzmat ich struktury, modalności, ekspresywności, relacji sądu logicznego oraz funkcji pragmatycznych.

Analizę zdania ukraińskiego przeprowadza Zahnitko w czterech aspektach: formalno-gramatycznym, semantyczno-syntaktycznym, stricte semantycznym i komunikatywnym. W taki sposób autor konsekwentnie prezentuje syntaktyczną specyfikę realizacji funkcji komunikatywnej, kognitywnej, emotywniej i metajęzykowej.

Wymienione aspekty analizy dają – w przypadku zdania prostego (rozdz. VI, VII) – możliwość naświetlenia formalnego i semantycznego wariantowania syntaksem, pozwalają na prześledzenie prawidłowości tematyczno-rematycznej organizacji zdania, a także korelacji organizacji zdania (lub jej brak) z jego budową formalno-gramatyczną.

Cztery fundamentalne aspekty analizy zastosowane podczas omawiania zdań złożonych pozwalają Zahnitce na precyzyjne określenie ich specyfiki formalnej i semantycznej. Dokonując przeglądu badań nad hipotaksą i parataksą w językoznawstwie ukraińskim, autor określa cechy logiko-gramatycznej eksplikacji ukraińskiego zdania w ogóle i zdania złożonego podrzędnie w szczególności. Precyzyjnie formułuje listę sukcesów i niedociągnięć logicznej i formalno-gramatycznej klasyfikacji tego typu zdania złożonego. Analiza i prezentacja strukturalno-semantycznej klasyfikacji zdania złożonego podrzędnie zostały przeprowadzone z uwzględnieniem całego szeregu zasad tej klasyfikacji – od nadania przewagi typowi syntaktycznego związku podrzędności do akcentowania osobliwości relacji między częścią główną i podrzędną oraz semantyki słowa konstytutywnego lub relacyjnego.

Odnosząc się do zagadnienia tzw. zdań jednoczłonowych (rozdz. VIII), Zahnitko twierdzi, że o tym typie zdań można mówić wyłącznie w aspekcie formalno-gramatycznym, gdyż przy podejściu *stricte* semantycznym powinny być one potraktowane jako zdania z zerowym wyrażeniem syntaksemy subiektu.

Sporo uwagi poświęcono w monografii problematyce tekstu. Ten rozdział książki zasługuje na szczególnie wysoką ocenę. Autor prezentuje doskonałą znajomość zagadnienia, a także wysoką kompetencję badawczą i precyzję interpretacji. Traktując tekst jako kategorię lingwistyczną, Zahnitko dokładnie omawia podstawowe kategorie tekstu artystycznego oraz zakresy wewnątrzzdaniowych aktualizacji. Za szczególnie interesujący uznany być musi wykład o metamorfozach funkcjonalno-estetycznych zdania ukraińskiego w stylu artystycznym, do których autor zalicza bifurkację i polifurkację, parcelację oraz segmentację. Interesująco wypada także paragraf poświęcony strukturze i semantyce kategorii eliminacji. Końcowa część tego rozdziału została poświęcona omówieniu perspektyw i tendencji rozwoju „współczesnej ukraińskiej poetyki syntaktycznej”, gdzie autor dał się poznać jako baczny obserwator materii języka oraz subtelny odbiorca poezji.

Rozdział XX został poświęcony najnowszemu zjawiskom współczesnej składni ukraińskiej. Omówiono konstrukcje składni ekspresywnej,

do której Zahnitko zaliczył m. in. tzw. mianownik tematu, a także parcellację, „powtórzenie leksykalne z syntaktycznym rozszerzeniem” oraz aktywizację i aktualizację zaimka *що*. Ostatni rozdział recenzowanej pracy dotyczy interpunkcji ukraińskiej. Po omówieniu etapów rozwojowych przestankowania autor krótko przedstawia teoretyczne zasady współczesnej punktuacji ukraińskiej.

Każdy z rozdziałów omawianej gramatyki teoretycznej mógłby stanowić osobną monografię, co tłumaczy precyzyjność i kondensację wykładu oraz dążenie autora do całościowego ogarnięcia tematu. Proponowane rozwiązania teoretyczne są wyraźnie skierowane ku przyszłości, stanowią doskonały punkt wyjścia do przyszłych dyskusji, polemik i roztrząsań. Postawa otwartości autora stanowi niezaprzeczalny walor recenzowanej książki.

Na uznanie zasługuje zastosowany aparat wydawniczy. Kończącą część monografii stanowi wykaz literatury (1025 pozycji) oraz indeksy: osobowy i rzeczowy.

Anatol Zahnitko z powodzeniem sprostał ambitnemu zadaniu, jakie postawił przed sobą, wykazał się niezwykle cenną intuicją językoznawczą, zdolnościami polemicznymi, a także celnością wypowiedzianych sądów, dzięki czemu stworzył dzieło odważne, nasycone najnowszymi teoriami i bogatym materiałem empirycznym. *Теоретична грамати́ка української мови. Синтаксис* jest pracą nowocześnie (w sensie koncepcji i sposobu przedstawianych poglądów), a także dowodem erudycji A. Zahnitki, jego kompetencji i dojrzałości naukowej oraz daje doskonałe świadectwo donieckiej szkole lingwistycznej, która rozwija się pod jego patronatem.

Michał Sarnowski

Тетяна Космеда, *Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки*, Львів, ЛНУ ім. Івана Франка 2000, 349 s.

Pragmalingwistyka już od dawna jest stałą dziedziną dociekań naukowych Tatiany Kosmedy, młodej lingwistki ze Lwowa, która tej problematyce poświęciła całą serię wcześniejszych publikacji, w tym niektóre rozdziały swojej wcześniejszej monografii (*Очерки по функціональній лексикології*, Львов 1997. Współautorem tej książki jest F. Bacewicz. T. Kosmeda napisała część Wstępu oraz rozdział